

איסור "לא תתגודדו"

סוגיית הגמרא

הגמרא ביבמות (י"ג:) מביאה את המשנה במגילה: "מגילה נקראת ב"א, ב"ב, ב"ג, בי"ד ובט"ו לא פחות ולא יותר". ומקשה ריש לקיש לר' יוחנן: "איברי כאן 'לא תתגודדו' (דברים י"ד) - לא תעשו אגודות אגודות". שואל עליו ר' יוחנן, מדוע לא הקשה מהמשנה בפסחים האומרת "מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים", ומשיב ריש לקיש: "אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת לי מנהגא". ומסביר רש"י, שמגילה, חכמים אסרו לבני י"ד לקרוא בט"ו, וכן להיפך, ודמיה לשתי תורות, ולעומת זאת בערבי פסחים לכולי עלמא שרי, אלא במקום שהחמירו לא ישנה מפני המחלוקת. שואלת על כך הגמ': "והתם (בערבי פסחים) לאו איסורא איכא? והתנן בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים", ומתרץ ריש לקיש שבערבי פסחים הרואה את זה שלא עושה מלאכה אומר מלאכה הוא דלית ליה, ולכן - מסביר רש"י - לא דמי לשתי תורות. וכתב הריטב"א, שגם לאחר התרוץ של 'הרואה אומר' נשאר החילוק בין איסורא למנהגא, ובמנהגא לא יהיה איסור לא תתגודדו, גם כאשר אין את הסברא של הרואה אומר, וכן עולה גם מדברי הרשב"א (ד"ה אמר אביי) והמאירי (ד"ה ומגילה).

ממשיכה הגמ' להקשות ממחלוקת ב"ש וב"ה לגבי היתר צרות ערווה לאחים, מדוע בזה לא שייך איסור לא תתגודדו? ומסיקה הגמ' שקיימת מחלוקת רב ושמואל האם עשו ב"ש כדבריהם או לא. למ"ד לא עשו - ניחא, ולמ"ד עשו מתרץ אביי: "כי אמרינן לא תתגודדו - כגון שני בי"ד בעיר אחת... אבל שני בי"ד בשתי עירות לית לן בה". מקשה רבא: "והא ב"ש וב"ה כשני בי"ד בעיר אחת דמי", ומתרץ הוא: "כי אמרינן לא תתגודדו, כגון בי"ד אחד בעיר אחת, פלג מוריין כדברי ב"ש ופלג מוריין כדברי ב"ה, אבל שני בי"ד בעיר אחת לית לן בה".

מקשים הראשונים, לאביי, מדוע בדין כפרים במגילה אין "לא תתגודדו", הרי זה כשני בי"ד בעיר אחת? (לדעת הרא"ש, זה דומה לבי"ד אחד בעיר אחת, כי בני העיר מקריאים לבני הכפרים, וקשה גם לרבא.) ומתרצים הם מספר תרוצים:

א. דין הכפרים הוא בגדר מנהגא ולא איסורא, כי לבני הכפרים מותר לקרא בי"ד (רשב"א; ריטב"א, מאירי וכן מהדיקים הריטב"א והרשב"א

מרש"י בי"ג:).

ב. בני כפרים ובני כרכים בעיר אחת כשתי ערים דמו, היות שהם מצוינים בעיר (רשב"א, מאירי).

ג. לא תתגודדו שייך רק כאשר ההתנהגויות השונות נובעות ממחלוקת, אולם אם הדבר נובע מתנאים שונים, וכולם מודים אלו לאלו, אין איסור לא לא תתגודדו (רא"ש, ריטב"א).

ד. הרא"ש בתרוץ שני רוצה להוכיח מכאן, שבני הכפרים קראו לעצמם בערים, וזה דומה לשני בי"ד בעיר אחת, וא"כ לא קשה לרבא. התוס' והראב"ד מוסיפים עוד, ומוכיחים מכאן, שבני הכפרים קראו לעצמם בכפרים. (וכן מסיק הלח"מ מלשון הרמב"ם בהל' מגילה פ"א ה"ו, וזה שלא כרש"י על המשנה בריש מגילה).

טעמי האיסור והנפק"מ ביניהם

בטעם איסור "לא תתגודדו" יש בראשונים שני הסברים: א. "דמחזי כשתי תורות" (רש"י, רשב"א, ריטב"א ועוד). ב. "שהדבר גורם למחלוקות" (רמב"ם). מרש"י (י"ג: ד"ה "זאת אמרת לי מנהגא") עולה בברור, שהחשש מפני המחלוקת אינו בכלל "לא תתגודדו", שלא כרמב"ם. בספר "קרן אורה" כתב, שהנפק"מ בין שני הטעמים היא, האם בשני מקומות ג"כ שייך "לא תתגודדו", וכך, האם במנהגא שייך איסור "לא תתגודדו". אם נאמר שטעם האיסור הוא משום דמחזי כשתי תורות, אזי האיסור יהיה קיים גם בשני מקומות, כי גם בזה מחזי כשתי תורות, אולם הוא לא יהיה קיים בדבר שהוא בגדר מנהגא; ולעומת זאת, אם נאמר שהטעם הוא מפני המחלוקת, אזי בשני מקומות לא יהיה איסור, כי אין חשש למחלוקת, אך יהיה איסור גם במנהגא (וכמו שכותב רש"י י"ג: ד"ה "זאת אמרת לי מנהגא"). ורצה ב"קרן אורה" לתלות זאת במחלוקת ר' יוחנן ור"ל, שר' יוחנן סובר שהטעם הוא מפני המחלוקת, ולכן לא קשה לו ממגילה, כי שם אלו שני מקומות, ולעומת זאת, הקשה ממקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים, למרות שזה מנהג. ור"ל סובר, שהטעם הוא דמחזי כשתי תורות, ולכן הקשה ממגילה למרות שאלו שני מקומות, ולא היה קשה לו ממקום שנהגו. אלא שהרא"ש מביא גם בדעת ר' יוחנן את הטעם דמחזי כשתי תורות, וכן כותב הריטב"א, שעיקר קושיתו של ר' יוחנן היתה מאיסורא, וגם הוא סובר שבמנהג לא שייך "לא תתגודדו", ועפ"י זה גם ר' יוחנן סובר, שטעם "לא תתגודדו" הוא מפני דמחזי כשתי תורות, וכמו ששמע מרש"י שהביא רק טעם זה, שלא כדברי ה"קרן אורה".

שיטת הרשב"א והריטב"א

אב"י ורבא בתרוציהם מחלקים בפרוש בין מקום אחד לשני מקומות ועפ"י דברי ה"קרון אורה", וע"כ טעמם משום מחלוקת, ולא משום דמחזי כשתי תורות, ולפי זה סוברים הם גם שאין חילוק בין מנהגא לאיסורא. אלא, שזה לא לא ניתן להאמר בדעת הרשב"א והריטב"א (בתרוץ הראשון שהובא לעיל על השאלה מדוע במגילה לא יהיה לא תתגודדו, לאב"י) המחלקים בין מנהגא לאיסורא גם בדעת אב"י. צריך לומר בדעת ראשונים אלו, שטעם איסור "לא תתגודדו" אינו משום דמחזי כשתי תורות, כלומר כדי שהתורה לא תראה כשתי תורות, אלא, בכדי למנוע יצירת מצב של אגודות בעם, וכמו ששמע מפשט המילים "לא תתגודדו", לא תעשו אגודות אגודות. והעובדה שכל כת נוהגת כאילו לפי תורה אחרת, היא זאת שמגדירה את המצב שנוצר כמצב של אגודות אגודות. ואולם, כשיש קבוצות בעם המתנהגות בצורה שונה זו מזו, ואין הדבר נראה כשתי תורות, עדיין הדבר לא מוגדר כאגודות אגודות לגבי איסור "לא תתגודדו". וכן מדויק מלשון הרשב"א (י"ד. ד"ה "אמר אב"י"), "דהקדימה דיום כניסה לא מתחזי כשתי תורות ואין כאן אגודות", כלומר שה"מתחזי כשתי תורות" הוא רק מגדיר את המצב כאגודות אגודות, ואינו סיבת האיסור. עפ"י זה ניתן להבין, שרק במקום אחד הקפידה התורה שלא יהיו אגודות, ובשני מקומות, שממילא כבר מהווים כעין שתי אגודות, לא הקפידה התורה; ומצד שני, עדיין נשאר החילוק הקודם, שרק באיסורא שייך "לא תתגודדו" ובמנהגא לא, כי במנהגא לא מחזי כשתי תורות, וא"כ המצב לא מוגדר כאגודות אגודות.

בדעת הראשונים האחרים (תוס', ראב"ד), שלא קיבלו את התרוץ הראשון דלעיל, ניתן לומר, שאב"י ורבא לא מקבלים את הטעם של "שתי תורות" באיסור "לא תתגודדו", אלא את הטעם של "מפני המחלוקת", ולכן הם מחלקים בין מקום אחד לשני מקומות, וממילא הם אינם מחלקים בין מנהגא לאיסורא.

לכאורה, קשה על הסבר זה בדעת התוסי' מתוסי' בדף י"ד, ד"ה "לא

הוה מטלטל שרגא" ששואל, מדוע לא תרצה הגמ' על השאלה כיצד ר' אבהו טלטל שרגא באתריה דר' יהושע בן לוי, ולא טלטל שרגא באתריה דר' יוחנן, התם משום "הרואה אומר" אין צריך לטלטל, והרי, לפי דברינו בדעת תוסי' לאחר התרוץ של מקומות מקומות, לא קיים כבר החילוק של "הרואה אומר", אלא צריך לומר, שכונת תוסי' אינה שנעמיד את המקרה הזה במקום אחד, ונתרץ את התרוץ של "הרואה אומר", כי ברור שאתריה

דריב"ל ואתריה דר' יוחנן הם שני מקומות, אלא כוונתו היא שהגמ' לא חייבת לקבל כאן את החלוקה של מקומות מקומות, ואפילו אם לא נקבל את החלוקה הזאת, ניתן להסביר את ר' אבהו מטעם "הרואה אומר", ובאמת אם לא נקבל את החלוקה של מקומות מקומות, לא יהיה טעם האיסור משום מחלוקת, אלא משום שתי תורות, וממילא שייך לחלק את החילוק של "הרואה אומר".

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (פ"ב מהל' עכו"ם הי"ד) פוסק: "ובכלל אזהרה זה, שלא יהיו שני ב"ד בעיר אחת, זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות...". הרמב"ם אי"כ סובר שלמסקנת הסוגיא טעם "לא תתגודדו" מפני המחלוקת. בדבריו אין חילוק בין מנהגא לאיסורא, וכן לא הזכיר את החילוק של "הרואה אומר", והוא כנראה סובר כתוס' והראב"ד, שהחילוקים הנ"ל נאמרו רק לטעם של "מחזי כשתי תורות". ולמסקנה, שהטעם הוא מפני המחלוקת, חילוקים אלו כבר לא שייכים. הרמב"ם (לפי הסבר זה) הולך לשיטתו בהל' מגילה (פ"א ה"ו), שם פסק לפי דיוק הלח"מ - שבני הכפרים קוראים לעצמם בכפרים, כדעת תוס' והראב"ד. הסברא של "הרואה אומר" גם היא אינה קיימת אם הטעם הוא מפני המחלוקת, היות שסברא זו היא רק לגבי הרואה מבחיץ, אך בין החולקים עצמם, ברור שלפחות צד אחד ידע שהצד השני חולק עליו, כמו למשל בערב פסח, מי שלא עושה מלאכה ידע שהעושה מלאכה חולק עליו, וא"כ, עדיין יש חשש מחלוקת, וממילא ישנו איסור "לא תתגודדו". נקודה תמוהה בדברי הרמב"ם היא העובדה שפסק כאב"י, שבשני בתי דינים בעיר אחת ג"כ קיים איסור "לא תתגודדו", ולא כרבא. ועיין בזה בהרחבה בשו"ת "משפט כהן" סי' קכ"ה.

בשו"ע (או"ח סעיף ג') מובאים המנהגים השונים ביחס לתספורת בספירת העומר, ומסיים הרמ"א: "ולא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה משום לא תתגודדו". כותב המג"א (סי"ק ו') שלגבי תספורת, אף שי"ל שהרואה אומר שאינו רוצה לספר עצמו, מ"מ למסקנה, בכל דבר שייך "לא תתגודדו" בב"ד אחד בעיר אחת, וכן הוא מוכיח מתוס' בפסחים ומלשון הרי"ף והרא"ש, ודברי המג"א הם כפי הסבר מסקנת הגמ' בדעת הרמב"ם הנ"ל.

בקרוב נתנאל(אות ד') הקשה על המג"א שתי קושיות:א. בהספורת, אם קצת במקום אחד יסתפרו עד ר"ח אייר וקצת יסתפרו מ"ג בעומר ואילך, שייך "לא תתגודדו" גם לטעם של "הרואה אומר", כי לכו"ע צריך לנהוג איסור תספורת ל"ג ימים, וזיל הכא ליכא ל"ג, וזיל הכא ליכא ל"ג.

ב. הגמ' אומרת למסקנה תלת ש"מ שבי"ש עשו כדבריהם. היא מנסה להוכיח מהמעשה של כלתו של שמאי הזקן שילדה, ופיחת את המעזיבה, וסיכך על גבי המיטה בשביל הקטן, ומהמעשה של שוקת יהוא, שהיתה נקובה למקווה, ושלחו ב"ש והרחיבוה עד שתתאים לשיעורם. ודוחה הגמ' ראיות אלו, מפני שאפשר להסביר ש"הרואה אומר" לאפוי אוויר קעביד (במעשה הראשון), או לאפוי מיא הוא דקעביד (במעשה השני), וא"כ גם למסקנה דרבא נשאר החילוק של "הרואה אומר". קושיתו הראשונה של הק"נ מתורצת ב"מחצית השקל" האומר, שחשש "לא תתגודדו" שייך דווקא אם רואה שינוי במנהגים בפעם אחת ובזמן אחד, ובתספורת א"א לראות שינוי בזמן אחד, כי הרואה מי שאינו מסתפר אומר שאינו רוצה לספר עצמו. לתירוץ קושיתו השנייה של הק"נ אפשר לומר, שבאמת, למי"ד לא עשו ב"ש כדבריהם קיים הטעם של "הרואה אומר", ולכן א"א להוכיח נגדם משמאי שפיחת את המעזיבה ומשוקת יהוא. אולם רבא אומר למי"ד עשו ב"ש כדבריהם, וכפי מסקנת הגמ' ולמי"ד זה לא קיים הטעם של "הרואה אומר", כפי שהוסבר לעיל.

יש להעיר שגם אם האיסור קיים בכל עניין ואפילו במנהגא, בענינים של הידור מצוה לא קיים איסור "לא תתגודדו". וכך מוכיח הרב זצ"ל מדין נר חנוכה, שלכ"ע מותר להיות בעיר אחת מהמדליקים רק נר אחד ומהמוסיפין ומהמדליקין נר לכל אחד ואחד.

גדר האיסור

הרמב"ם בספר המצוות (מצוות ל"ח מ"ה) כותב: "והנה אמרו שבכלל זה האזהרה מחלוק דתי העיר במנהגם וחילוק הקיבוצים, ואמרו "לא תתגודדו" - לא תעשו אגודות אגודות. אבל גופיה דקרא הנה הוא כמו שבארנו "לא תעשו חבורה על מת" וזהו כמו דרש".

ופשטות דבריו א"כ, שהאיסור הוא מדברי סופרים, והפטוק הוא רק אסמכתא. הרב זצ"ל מסביר ב"משפט כהן" (סי' קכ"ה) שגם אם נאמר שדברי סופרים הללו נחשבים לענין דינא כדאורייתא, מ"מ הוי כחצי שיעור שאסור מן התורה ואין לוקין עליו. מדברי הכסף-משנה בהל' ע"ז (פ"ב הי"ד) עולה שזהו לאו דאורייתא. אולם גם אם בדי"כ הלאו הוא דאורייתא, לעיתים קיים איסור "לא תתגודדו" שהוא לכ"ע מדרבנן.

הגמי בסוכה מ"ד. אומרת שכוון שבחוי"ל לולב אינו דוחה את השבת גם בא"י לולב אינו דוחה את השבת. ^{מסביד}רשי"י (ד"ה לדידהו נמי לא דחי) "כדי שלא לעשות ישראל אגודות אגודות, ונראה כשתי תורות." וכ"כ הרמב"ם (פ"ז מהלי לולב הלי י"ז): "ומשחרב בית המקדש אסרו חכמים ליטול את הלולב בשבת ביום הראשון, ואפילו בני ארץ ישראל... כדי שיהיו הכל שווים בדבר זה, ולא יהיו אלו נוטלין בשבת ואלו אין נוטלין וקשה, הרי ארץ ישראל וחוי"ל אלו שני מקומות, ולמסקנה, בשני מקומות אין איסור "לא תתגודדו". בספר "עינים למשפט" מתרץ שחוי"ל בטל לגבי ארץ ישראל, וביחוד בדבר קידוש החודש, וכעיר אחת דמי, אך על זה העיר, שזה סותר את התרוץ השלישי דלעיל על השאלה מדוע לאבי לא קשה מדין מגילה בכפרים, כי הרי כמו שם גם כאן, בלולב, אין מחלוקת בין א"י לחוי"ל, ואם בני חוי"ל יבואו לארץ ינהגו כבני ארץ ישראל. וחלק בין מגילה, שם המקום גורם להבדלים הדיניים, לבין לולב, בו הידיעה (בקביעת החודש) גורמת להבדלים הדיניים. אלא שעפ"י דיוק הלח"מ, שהובא לעיל, מדברי הרמב"ם בהלי מגילה, לא קשה מידי, כי באמת הרמב"ם לא מקבל את התרוץ השלישי הנ"ל, והוא פוסק כתוס', שבני כפרים קוראים בכפרם. אולם מלשון הרמב"ם משמע שלא כ"ע"ינים למשפט" אלא כמו שכותב הערוך לנר (י"ד. ד"ה אבל) שהאיסור בלולב הוא איסור דרבנן, ולעיתים חכמים חששו ל"לא תתגודדו" גם בשני מקומות.

כוח האיסור

תוס' (בדף ט"ו. ד"ה וסיכך) מוכיח, שלמ"ד שבי"ש לא עשו כדבריהם הם נהגו כב"ה גם לקולא (וכן מוכח גם מתוס' י"ד ד"ה בשלמא). הריטבי"א לעומת זאת כותב, שמאחר שכל כת עומדת בשמועתה, לא יכולה כת אחת להתיר משום "לא תתגודדו" מה שלדידה הוא איסור. וכן משמע גם מהרמב"ן והרשב"א שהביאו כתוס' (י"ד: ד"ה בשלמא) את גרסת ר"ח. אלא, שבניגוד לתוס' שהסביר, שגם למ"ד לא עשו לא היה לבי"ש להשתמש בכליהם של ב"ה (אלמלא הודיעו אלו לאלו), ולא היה כאן "לא תתגודדו" כי הרואה אומר אין צריך לכלים, הסבירו הם, שלא היה לבי"ש להשתמש בכליהם של ב"ה, כיון שהם לא מקילין לעשות כדברי ב"ה. הריטבי"א דוחה את הוכחת התוס' מסוכה באומר, שלמרות שבי"ש עשו כדבריהם לחומרא, לא היה להם לעשות זאת בפרהסיה, ועל זה תרצה הגמי "הרואה אומר" לאפוש אוויר קעביד, וממילא זה לא בפרהסיה.

יתכן ואפשר לתלות מחלוקת זו בין התוסי' לרשב"א, הרמב"ן והריטב"א במחלוקת ביניהם לגבי טעם איסור "לא תתגודדו". לדעת הריטב"א וסיעתו, שטעם האיסור הוא כדי למנוע יצירת מצב של אגודות בעם, אי"כ עיקר הקפידא היא על ההתנהגות, כלומר, התורה אמרה כיצד להתנהג, אך היא לא אמרה כיצד לפסוק את ההלכה, וממילא, אם לדעה אחת יש איסור במעשה מסוים, לא יועיל הלאו של "לא תתגודדו" לדחותו, דמאי אולמיה לאו דלא תתגודדו מהלאו השני (עי' סוכת דוד שכתב סברא זו). ומאותה סיבה רוצה הריטב"א לומר בדעת אביי, שבבעלי מחלוקת עצמם לא שייך "לא תתגודדו", אלא רק באחרים הבאים לעשות כדבריהם, כיוון שבבעלי מחלוקת עצמם השאלה היא לא כיצד להתנהג, אלא כיצד לפסוק הלכה. לעומת זאת, תוסי' סובר שהטעם הוא משום מחלוקת(או כדי שהתורה לא תראה כשתי תורות, בתחילת הסוגיא), וזה נוגע לא רק להתנהגות, אלא גם לפסיקת ההלכה, וא"כ אומרת התורה שהלאו של "לא תתגודדו" יכול גם לדחות איסור הקיים לדעה מסוימת, ולכן נהגו ב"ש כב"ה גם לקולא.

סיכום

לדעת הרמב"ם והמג"א (וכן מוכיח המג"א מהתוסי', הרי"ף והרא"ש) טעם איסור "לא תתגודדו" הוא מפני המחלוקת, והוא שייך בכל ענין. לדעת הרשב"א והריטב"א האיסור נועד למנוע יצירת אגודות בעם, והוא לא שייך במנהגא, או כאשר קיימת הסברא של "הרואה אומר". לדעת תוסי' משום "לא תתגודדו" יש גם להקל. לדעת הריטב"א, הרמב"ן והרשב"א משום "לא תתגודדו" יש רק להחמיר. הרמב"ם פוסק שהאיסור קיים גם בשני בתי דינים בעיר אחת. הרי"ף והרא"ש ועוד ראשונים פוסקים שרק בבי"ד אחד שייך איסור "לא תתגודדו", והרב זצ"ל בתשובתו חושש לשיטת הרמב"ם. גם לפוסקים שאומרים שאיסור "לא תתגודדו" שייך בכל ענין, הוא לא שייך בענינים של הידור.